

BİR VAKIA VE NETİCESİ

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Türk Tarih Kurumu Üyesi

Sene 1932. Bir gün hocam, Tedavi Kliniği ve Farmakodinami Müderrisi, Dr. Âkil Muhtar Özden'in evine gitmiştim. Beni hasta muayene günü olmadığından yukarıya aldılar. Kütüphanelerinde idiler. Karşılarında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Başkanı Yusuf Akçura, kliniğin eski asistanı ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti müessis üyelerinden Dr. Reşid Galip vardı. Beni her üçü pek sıcak bir muhabbetle karşıladılar. Hocam Âkil Muhtar, hah şimdi seni konuşuyorduk. İşte aradığınızı buldunuz, buyurdu. Yusuf Akçura: —Kaç gündür İstanbul kazan biz kepçe, sizi arıyorduk. Âkil Muhtar Bey, ben onu bulurum diye vadedtiler. Sen de şimdi geldin, ne alâ. Şimdi Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle teşkil ettiğimiz Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Türklerin büyük cildler halinde medeniyet ve tarihinden bâhis eserler yazacaktır. Bunda Türklerde tıp ve tezhib, resim ve minyatür tarihleri mevzuunu size yazdırmağa karar verdik. Bunları, kararımız üzere sizden istiyoruz. Âzami olarak iki ayda yazıp göndermenizi diliyoruz. Hocanız da bu bahisleri Süheyl seve seve üzerine alarak yazar, dedi. Âkil Muhtar Bey Hocamız da bu vesile ile taltifkârane konuştular.

Ben de bu mevzuları maalmemnuniye alırım, fakat ben hepsini yapamam. Meselâ ben Selçuklarda tıp tarihi kısmını alayım. Daha eski milletleri de Galip Ata Bey yazsınlar. Bu bahsin cidden mütehassısıdır. Dr. Osman Şevki Bey de, meşgul olduğu Osmanlı tababeti kısmını alsınlar. Türklerde resim, tezhip ve minyatür tarihinin de Orta Asya Türk, Selçuklar ve Osmanlılar kısmını almıyayım. Çünkü ben bunları yapmakla meşgul oldum, amma tarihi üzerine bilgim yoktur. Bunu başka birisine yaptırınız, dedim.

Dr. Reşit Galip, pek ciddi etvareyle yalnız dinliyordu. Yusuf Akçura, hayır bunu siz yapacaksınız. Biz böyle düşündük, sizin yapabileceğinize kanaat getirdik. Bunu reddedip de bizi başka birisini arayıp da bulamamak durumuna ve tekrar size müracaate hacet bırakmayın, dedi; sözlerine hazırun da iştirak ile bu iki mühim mevzu

benim üzerimde kaldı ve ben de Âkil Muhtar Bey hocamın inzımam eden tasvibiyle, pek iyi, dedim ve hemen bu hususta aramalara başladım. Müderris muavini bulunduğum Tedavi kliniğinden izin aldığım, haftada müsait bir günü buna ayırdım, araştırmalara başladım. Önce ben bu bahisleri birbirini aç aça öğreniyordum ve zevkle de çalışıyordum. O gün bulduğumuz bu üç muhterem zat bugün Allah'ın rahmetine kavuşmuşlardır. Onları burada hayır ile anarım. Zira üzerime yükledikleri bu mecburiyet bana pek çok yeni şeyler öğretti. Hattâ hayatımın bugüne kadar devam eden çalışma seyri ve neticeleri üzerinde bir istikamet bile çizdi ki hâlâ bunun üzerinde çalışmalarım da devam ediyorum. Ben de her iki mevzu üzerine elime geçen malzemeyi sıralı olarak bir şeyler yazdım. Herkesten önce Ankara'ya yolladım. Yalnız sonda katî bir hükme varamadım.

Bunlar Türk Tarihi Araştırma Cemiyetinin âzası adedince müsvedde halinde bir sahifenin yarısına kolon halinde basıldı. Bir tane de bana gönderdiler. Lâkin her iki mevzuu üzerinde araştırmalarımı derinleştiriyor ve bunları da bu matbu müsveddeye katıyordum.

Nihayet bunlar Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti âzası bir araya gelerek ve sıram gelince beni de çağırarak okundu ve tenkitler yapıldı.

Hattâ âzadan birisi Türklere resim, tezhib ve minyatür tarihini beğenmedi de, neye bu zate yazdırdınız, gibi konuştu. Buna ben cevap vermeği doğru bulmadım. Reis Akçuraoğlu, böyle konuşmayın: Biz bunu kendisinden ısrarla rica ettik. O, beni affediniz, diye itizar etmişti. Kendilerine böyle serzenişler yapmak değil, teşekkür etmemiz yerinde olur. Hem de o bu mevzuları gösterdiğimiz az zamanda iş edinerek hepimizden önce yazdı. Ve hattâ müsveddeyi Atatürk'e Prof. Dr. Saim Ali Dilemre'nin de bulunduğu bir toplantıda Bayan Prof. Âfet İnan tarafından takdim olunduğunda bilhassa, bak bir Doktor çıkmış, Türklere resim, tezhib ve Selçuk tababeti diye yazı vermiş, diye iltifatta bulundu. Şimdi biz bu zat sanki kendi talip olmuş gibi imiş böyle konuşuyoruz, sonra bu genç arkadaşı kırsak onda böyle metodik çalışma hevesini söndürmüş olmaz mıyız? Esasen kendisi bu işlerin de meraklısıdır ve aynı zamanda sanatkârdır, mealinde konuştu. Hani yapılan tenkidler de daha ziyade redaksiyona ait hususlardı. Bunları düzeltceğimi ve bu bahisleri derinleştireceğimi bildirdim. Aynı zamanda Orta Asya'da, Selçuklarda ve Osmanlılarda resim, tezhip ve minyatür tarihi üzerine

kaleme aldığım toplama da böyle celselerden birisinde okundu. Selçuk tababeti üzerine topladıklarım orijinal mahiyette idi. Fakat bu resim, tezhib ve minyatür bahsini çok fena derlemiştim. Sebebi de şu idi: Her ne kadar az bunlarla meşgul olmakta isem de, tarihiyle hiç alâkadar olmamıştım. Bizde bu hususta Âlinin menakıbi hünerveranından başka millî bir kaynağımız yoktu. Mecbur oldum, Garpteki amatörlerin yazdıklarından istiâne etmeğe. Bunların bir çoklarının bazan kasdî yanlışlarla ve zuhullerle dolu olduğunu biliyordum. İşte bunların İngilizce ve Almancalarından tercümeler yaptırđım. Fransızcalarından hülâsalar aldım. Onların, doğru görüşleri az olan eserlerinden topladıklarımı istemiye istemiye sıralıyarak vermiştim. Fakat bunların kifayetsizliğini biliyordum ve bu yazdıklarım da bir sentez değil, maalesef bu cidden yalan yanlış malûmattan parçaları birbirine ekliyerek yapılmış kötü bir toplama idi. Bunu da beğenmemiş ve Tetkik Cemiyeti âzasına da müsveddeler okunmadan önce bunu söylemiştim.

Buna rağmen ben, bunları da derinleştireceğim ve millî kaynaklarımız bilhassa müze ve kütüphanelerdekini birer birer araştırarak yeniden yazacağım, dedim.

Aradan seneler geçti. 1938 de Türk Tarih Kurumu bana bir mektup yazarak Selçuk tababeti eserimin basılacağını ve müsveddelerin resimleriyle birlikte gönderilmesini bildirdi.

Aradan da sene geçmiş, bu arada Anadolu'da Selçuk hastahanelerinin bulunduğu şehirlerde eski Türk medeniyetiyle alâkadar olabilen valisinden tarih muallimlerine ve fen memurlarına kadar tanımadığım bir çok zata mektuplar yazarak resimler ve plânlar bile getirtmiş ve her kaynağı mümkün mertebe incelemiş ve bunda da Atatürk'ün direktifleriyle tarih âlimlerince neşrolunan Türk tarihini esas tutmuş ve devirleri buradan almıştım.

O zaman güdülen tez, bıraktığımız memleketlerde vaktiyle kurulan Türk devletleri zamanlarındaki eserleri de zikretmekti. Bittabi bugün anavatan haricinde kalmış ve üzerlerinde teşekkül eden devletlerin hassasiyetle benimsedikleri müesseseler de esere bizim o zamanki tarih tezine uyularak derc olunmuştu. Nihayet elde ettiğim pek çok sayıda resimleriyle birlikte Selçuk tababeti eseri :

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN

Seri VIII - No. 7

SELÇUK TABABETİ

XI - XIV üncü Asırlar

Büyük Selçuk İmparatorluğu ve Orta zamanda Anadolu Türk devletleri Tababeti Tarihi. 1940 da bu suretle neşredilmiş oldu.

Bunun üzerine Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, bir mektup yazarak Türklerde resim, tezhip ve minyatür tarihi müsveddelerinin yapılmış tashihleri, yeni ilâveleri ve resimleriyle birlikte basılmak üzere gönderilmesini bildirdi.

Filhakika Selçuk Tababeti mevzuu gibi ciddiyetle bunun ile de meşgul olmuş ve bu sefer Garpta yayınlanmış na kâfi ve çok defa ufak veya fahiş hatalarla dolu İslâm sanat tarihinden bâhis eserlerden ziyade kendi millî kaynaklarımızı araştırmış ve bunları tetkik ile notlar ve fotoğraflar toplamış ve hattâ çoğunun renkli asılları gibi örneklerini yapmışım.

Fakat bunları sıralıyarak bastırmak doğru olamazdı. Zira bütün menbalarımız biter gibi değildi. Yalnız Topkapı Sarayında Garplıların bilmediği 15.000 minyatür vardı. Bunun en az üçte biri Osmanlılarındı. Sonra İstanbul'un muhtelif semtlerine dağılmış ve pek çok yazma eserlerin fihristinden bunları ayırdetmek, kayıtlı olmadığından mümkün değildi. Hâlâ daha görmediklerim çoktur. Çünkü bunların çoğu birer birer elden geçirilince bulunabilmektedir. Bizde halâ yazma eserlerin tamamı mevcut olmayan fişlerinde bile bunların mevcudiyetini öğrenebilmek çok defa muhaldir.

Evet malzeme yığılmış, hattâ tasnif olunmuştu. Fakat görmediklerimiz de ekseriyette idi. Bunları sıralayıp yazmak, tenkit ettiğimiz Garp müellifleri eserlerinden mükemmel olmayacaktı. Onlar tamamına vakif olmadıkları mahdud sanat eserleri üzerinde yanlış sentezlere varıyorlar ve bunları sıkılmadan da kendilerini kontrol ettirmiyerek yazıyorlar ve hattâ çok büyük oldukları söylenen sanat tarihi müelliflerinden takrizler bile alıyorlardı. Binaenaleyh bu gibi eserlerden aldığım ve ilk müsveddeme giren bibliyografiyi birer birer aldığımız notları ile beraber terk ediyordum.

Bir defa hakkımızda müdafaa ettikleri tez yanlış. Türkler resim yapmayı Acem'den almışlardır, diyorlar. Hattâ Türk sanat-kârlarına ve eserlerine Acem demekten çekinmiyorlar. O da muazzam İran sanatı yanında kısmen Azerbaycan millî sanatından başka bir şey değildi. Yalnız bunu bir nassı kâtı gibi belirtiyorlardı. Şunu düşünmüyorlar ki mücerret sanat olamaz. Her millet birbirinden alır ve alacaktır da. Çünkü başka türlü milletler her hususta teşekküllerini tamamlayamazlar. Biz Acem'den aldık. Peki eserlerinin inceliğine hayran olduğumuz Acem kimden aldı? Dünya yüzünde ilk zannolunan sanat eserlerinin de bir kaynağı yani bir evveli vardır. Acem tâbiri burada Şarklı olarak alınmıştır. İçinde bugünkü İran da vardır.

Osmanlı Türk'ü Şarktan olduğu kadar Garptan da çok şeyler almış, fakat dikkat olunursa bu hususta yalnız taklilde kalmamış, kendi selikasına uymayanları terketmiş, benimsediklerini kendisine çevirerek bir resim, tezhib ve minyatür ekolü tesis etmiştir. Bu, kaabili inkâr değildir. Fakat buradaki eserleri göremiyerek Garbın amatörleri bunu söyleyebilmek faziletini gösterememişler ve bu fırsatı ebediyen kaçırmışlardır.

Sonra, bizler bu mevzuu ele almamışız ve buna dair birşey yazmamış, hattâ tenkidlerimize rağmen teşekkür etmeliyiz ki Garplılar ve Garplı geçinenler bize dair yanlış bile olsa ilk ve maalesef noksan bilgileri vermişlerdir.

İşte onların bu yanlış hükümlerini kendi menbalarımızla karşılaştırdırca ne kadar fahiş oldukları meydana çıkmış, bittabi bunları bir araya getirerek yeni bir karma ve lâkin yanlış bir eser vücude getirmekten çekinilmiştir.

Türk Tarih Kurumu'na verdiğimiz cevapta bugünkü şartlar altında Türklerde resim, tezhip ve minyatür tarihinin yazılamıyacağını, bütün yerli literatürümüzü teşkil edecek menbaların henüz tamamen görülmemiş olduğunu, şimdiye kadar toplanıp sıralanan notların, resimler ilâvesiyle basılmasının, mevcut yanlışlıkları tekrardan ve az görülen hususlarda katî mütalâa dermayanı gibi zuhulderde bulunmaktan başka bir işe yaramıyacağını ve selâhiyetle tenkit etmek istediğimiz diğer eserler meyanında iyi bir mevki alamıyacağını bildirirken, ancak ileride bu geniş sanat tarihimize yarıyabilecek muhtelif asırlar ve sanatkârları hakkında ufak ve geniş monog-

rafiler yapılacağını ve ancak bu hususta Kurumun emrine amade olduğumuzu yazdık.

Kurumdan, siz böyle monografiler hazırlayın da onları basalım, diye bir cevap alamadık. Onlara gayet müdellil esbabı mucibe de bildirmiştim. Nihayet bunu kısmen Millî Eğitim Vekâleti ele alarak yine o zaman Kurumumuzun tabii başkanı olan Hasan Âli Yücel'e bildirmiştim. O, 1946 senesinde Ressam Nigârî hakkındaki monografiyi bastırdı. Bunu 1949 senesinde Ressam Levnî eseri takibetti. Bu arada İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü de Ressam Nakşî, Müzehir Karamemi üzerine olan geniş etüdlerimi yayınladı. Bu suretle monografi yoluna bilfiil girdik ve bunu programlaştırarak halâ devam ettirmekteyiz.

Tarih Kurumuna bu suretle teklifimden maksadım şu idi :

Muhakkak ki bir memleketin en mühim bir sanat mevzuu, daha önce yapılmış ciddî etüdlere dayanır. Onlar olmayınca yanlış ve noksan kaynaklardan bu yapılamaz. Biz ileride tam olark yazılabileceğini tasavvur ettiğimiz bu muazzam bir iş için ancak monografilere bugünden lâzımgelen ehemmiyeti vermeliyiz.

Bunlar yalnız birkaç kişi tarafından ve birbirlerinden istiâne ederek çok doğru bir surette katî bir senteze varmaktan çekinilerek yapılmalıdır. Böyle ciddî olarak vücade getirilenlerin adedi 50 yi geçinceye kadar bittabi bir nesil de değişir. Bizler değilse bile gelecek jenerasyondan bu bahsi, içinden mutlaka doğacak bir aşkla ele alacaklar, bunları okuyarak bu tamdır, bu noksandır, diye ayırıp edilecek istifadeler ve asıllarını görerek yapılacak mukayeselerle ancak Selçuk ve Osmanlı Türk'ü sanat tarihinde resim, tezhip ve minyatür bahsinin medhali bir kalem tecrübesi olarak yazılabilir ve bu nokta bilhassa tebarüz ettirilerek neşrolunabilir.

İşte buraya kadar verdiğim lüzumlu mütalâaların sebebi şudur:

Eskiden bizde tarih ve sanat tarihi hususunda ufak bile olsa neşriyat yapılmamış değildir. Fakat bunların çoğu maalesef çok defa senelere dayanan bir araştırma ve metodlu bir çalışma mahsulü olmaktan uzak kalmıştır. Hattâ bugün bu cihetle bazı mehz mahiyetinde ana kaynaklarımızı da tenkit etmek durumunda kalıyoruz. İşte Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti başında Atatürk olduğu halde metodlu ve devamlı bir çalışmanın esasını kurmuşlardır. Bu de-ğiş-

meyen programıyla çalışmalar ve bunlara dayanan neşriyatı halâ devam etmektedir.

Eski devirlerin icaplarını nazarı itibare almadan şimdi zamanı üste çıkarmak için geçmiş senelerde bunlar yapılmamıştır diye konuşmak ve hattâ yazmak yanlıştır. Her şeyde evölüsyon olduğu gibi bunda da vardır. O zamanların bizi tatmin etmiş malzemeleriyle bugün beğendiğimiz yolu kurmuş bulunuyoruz. Bugünü yükseltmek için dünü küçük görmeğe hakkımız yoktur. O zamanlarda da bir şeyler yapılmak istenmiş ve boş durulmamıştır. Bugünün dünü geçmesi zaruridir. Çünkü metodlar ve çalışma şekilleri günbegün yeni yeni telâkkilerle değişmektedir. Yarınkiler de haklı olan bugünkü beğendiğimiz ve ileri zannettiğimiz hususların fevkine çıkararak bizi bazı noktalardan tenkit edeceklerdir.

Fakat şimdi bazı noksanlarımız oluyorsa bunda haklı sebepler vardır ki onları da bir mazeret makamında olmuyarak açıkca ortaya koyacağız.

1 — Arşivlerimizde halâ dar bir zihniyet hâkim değilse bile ellerindeki vesikaların tamamı tarihçilerin henüz istifadelerine konmuş değildir. Bu mahdut vesikalar üzerinde dönüp dolaşyoruz. Bugünkü teşkilâtla en aşağı bir asırda bile bitirilmeyecek olan tasnifte bundan 50 sene sonra bir vesika çıkarsa, o zaman bunu görenler, biz bugün yaşayanları itham etmek için çok hakşinas olarak düşünmek mecburiyetindedir.

2 — Kütüphanelerimizin her ne kadar fişleri yapılıyorsa da sanat tarihimizin hususiyetlerini gösteren detaylar üzerinde durulmuyor ve bittabi bunlar fark edilmediğinden kıymet verilmiyor. Meselâ üzerinde yapanın imzasını taşıyan bir yazma kap ismiyle birlikte fişlerde kayıtlı değildir. Bunları teker teker sıralarsanız ancak bulabilirsiniz. Türkiye’de bu suretle tezhipleri, cildleri, tarihleri ve resimleri noktasından bir eserin mevcudiyeti hakkında sizi ilgilendirecek detay malûmat bugün bunlarda bulunamıyor. Tasavvur olunmalıdır ki kim bu maksadla 200.000 yazmayı bütün ömrü boyunca görebilir?

3 — Müzelerimizde tetkikler şimdi yeni yeni güçlülere değil ama formalitelere bağlanmıştır. Meselâ bir Garp müzesinde göreceğiniz kolaylıkların ve oradan malzeme toplamaktaki imkânların günden güne bizde azaldığını görmek de bu maksadla çalışmalarını

zorlaştırmakta ve sırf hissî birtakım merkeziyet fikirleri buna engel olmaktadır. Bunlar Atatürk'ün tarih ve şubeleri çalışmalarının ilerlemesi için koyduğu kaidelerin hilâfıdır. Bunlar bugünkü çalışmaları zorlaştırmakta ve bu mevzuları ele alanların dilgir olarak küsmelerine bile sebep olmaktadır. Bu biraz da bizim fikir yolunda ilerleme inkılâplarımıza mâni olacak mahiyet taşımamalı ve bundan vazgeçilmelidir.

4 —Çeşitli makam ve yerlere bağlı sanat âbidelerimiz hususunda da yukarıda serdettiğim güçlükler maalesef vardır, bunlar ortadan kaldırılmalıdır.

Eğer bu engeller olmayıp çalışılmazsa o zaman haleflerimiz bugünün çalışmalarını kifayetsiz bulur ve bu noktadan da haklı tenkidlerde bulunabilirler. O halde zamanımızın tenkidinde bazı geri zihniyet farklarının da bugünün çalışma ve iyi neticelerine mâni olabileceği unutulmamalı ve Atatürk'ün bu inkılâbını da el birliğiyle ileri götürmek, o zaman mânevi huzurunda hakkında yapılan en büyük hürmetin ve dolayısıyla memleketimizin bu sahada ilerlemesinin ifadesi olur.
